

Skogshistoriska Tidender

ÄRGÅNG 17
NR 3-4 · 2011

Stefan

tecknar historien
om det kärva livet
på Bredfjället

6

Gert

förmedlade
kunskaper om en
medeltida industri-
miljö i Bergslagen.
Sid 4

Alfred

- halländsk
jorddrott med
talande stenar.
Sid 14

Erik Valinger
Vice ordförande i Skogshistoriska Sällskapet

Skogshistoria Ett ständigt aktuellt ämne

ETT AV SKOGSHISTORISKA SÄLLSKAPETS MÅL är att stimulera forskning och därmed hålla ämnet skogshistoria aktuellt. En snabb genomgång av forskningsläget visar att intresset idag är stort inom akademien. Ett flertal examensarbeten och avhandlingar utförda vid Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) har skogshistoria som gemensam nämnare. Breddar man sökfältet till vegetationshistoria dyker också arbeten utförda vid andra universitet och högskolor upp.

BLAND ÅRETS NIO SKOGSHISTORISKA examensarbeten från SLU finns bland annat arbeten som belyser övergången från bländningsbruk till traktthyggesbruk under 1900-talet (Hanna Lundin), hur skyddet av urskogen kan bli olika beroende på om man önskar bevara kulturspår eller naturvärden (Charlotte Nauclet) och hur dimensionsavverkningen inverkat på natur och kulturvärden i fjällnära naturskog (Fredrik Hedlund). Samtliga dessa är av stort skogshistoriskt intresse. Förhoppningsvis kan något eller några av dem lyftas fram i kommande nummer av Tidender.

SEDAN 2008 HAR EN DOKTORSAVHANDLING PER ÅR inom ämnet skogshistoria presenterats vid SLU. Parallellt med dessa pågår också forskning av seniora forskare inom ämnet. Där utnyttjas ett flertal retrospektiva metoder som pollenanalys, dendrokronologi samt analys av historiska källmaterial och kartor. Därutöver utförs värdefullt arbete av skogshistoriskt intresserade personer ute i landet. Sådana arbeten försöker Skogshistoriska Sällskapet fånga upp och presentera i Tidender och Årsskriften.

MEN FORSKNINGEN HÅLLER INTE ENSAM historien levande. Skogliga skeenden bevaras och dokumenteras också av skogsmuseerna. Just nu pågår diskussioner om att knyta dem samman i ett nätverk för att göra deras samlade kunskaper mer tillgängliga. Skogshistoriska Sällskapet deltar i detta arbete.

Bland annat betonas behovet av att intervjua äldre personer som arbetat i skogen och dokumentera vad de upplevt. Nätverkstankarna understöds av riksdagsledamoten Maria Lundquist-Brömsters (FP) motion om att inrätta ett nationellt skogsmuseum, lokaliserat till Lycksele.

Förhoppningsvis kan motionen bidra till att nätverket kommer tillstånd och därmed ytterligare öka intresset för ämnet skogshistoria.

Skogshistoriska Sällskapet

- Tar vara på kunskaper om skogens historia som finns hos skogsägare och de som har – eller har haft – sin verksamhet i skogen.
- Visar på skogens betydelse i historien och hur man kan dra lärdom av tidigare erfarenheter.
- Lyfter fram de kulturhistoriska värdena i skogen och arbetar för att lämningar från tidigare brukande bevaras och sköts.
- Bidrar till att föra in skogshistoriska aspekter i beslut som berör dagens skogar och skogspolitik.
- Stimulerar skogshistorisk forskning.

Välkommen som medlem!

Som medlem får du tidningen Skogshistoriska Tidender fyra gånger per år samt Årsskriften som kommer ut lagom till jul. Du är också välkommen att delta i de exkursioner som varje år arrangeras på skogshistoriskt intressanta platser i landet. Årsavgift 270:-. (Studerande 100:- och familjer 350:-)

Anmäl dig via hemsidan. Eller kontakta Skogshistoriska Sällskapets kassör Bengt Stenerås på telefon 0511-167 88, 0703-91 67 88 alternativt e-post: bengt.steneras@swipnet.se. Du kan också betala årsavgiften direkt på pg 480 61 67-5. Ange namn, adress och "Ny medlem".
www.skogshistoria.se

Styrelse

- Hans-Jöran Hildingsson**, ordförande
Tel: 031-335 66 31, 0706-83 61 19, hans-joran.hildingsson@skogssallskapet.se
- Erik Valinger**, vice ordförande
Tel: 090-786 83 35, 073-066 99 83, erik.valinger@slu.se
- Christer Sundquist**, sekreterare
Tel: 0240-127 56, 0706-35 00 63, christer.sundquist@telia.com
- Bengt Stenerås**, kassör
Tel: 0511-167 88, 0703-91 67 88, bengt.steneras@swipnet.se
- Lars Klingström**
Tel: 070-523 51 70, lars@klingstrom.net
- Maarit Kalela-Brundin**
Tel: 0950-123 46, 070-527 92 73, maarit.kalela-brundin@lycksele.se
- Jan Sandström**
Tel: 08-656 23 08, 070-603 98 11, jan.g.sandstrom@telia.com
- Karin Ohman**
Tel: 031-335 66 03, 0722-09 93 66, karin.ohman@skogssallskapet.se

Regionala kontaktpersoner

Eje Andersson	Luleå	0706-88 10 01
Gunnar Andersson	Umeå	0705-94 42 61
Björn Andrén	Örnsköldsvik	0706-02 77 11
Ove Jacobsson	Åsarna	0702-06 51 06
Ulf Viklund	Holmsund	0705-43 55 34
Rune Dehlén	Orsa	0730-77 00 23
Gösta Edholm	Bollnäs	0703-96 41 60
Bo-Göte Jordansson	Karlstad	0706-49 60 43
Lars-Olof Österström	Mora	0706-34 34 63
Börje Einarsson	Hyssna	0706-82 30 19
Gustav Fredriksson	Bräkne-Hoby	0705-18 67 24
Dag Kihlblom	Jönköping	0706-23 41 81
Carl-Gustaf Liderfelt	Eksjö	0702-93 03 76
Sven Sjunnesson	Broby	0706-43 86 81
Anders Söderlund	Ljungskile	0733-21 72 78

Skogshistoriska Tidender

Medlemstidning för Skogshistoriska Sällskapet.
Utkommer med 4 nummer per år. ISSN 1401-9481
Redaktion: Lars Klingström och Hans-Jöran Hildingsson
Omslaget: Stefan Edman vid exkursionen på Bredfjället.
Foto: Lars Klingström

Kontaktadresser: Se ovan
Upplaga: 1 500
Tryck: Pronto, Linköping

Noterat

Film om Logmans födelse

Korsnäs har tagit fram en film om hur det gick till när kvistningsmaskinen Logma föddes för nästan ett halvt sekel sedan. Filmen tar avstamp från den väl patinerade Logma av modell 1967 som finns vid skogsmuseet i Siljansfors.

Logman var ett tidigt steg i arbetet med att mekanisera skogsbruket. Fortfarande fälldes träden av skogsarbetare med motorsåg. Logman tog över den slitiga och farliga kvistningen. Den kvistade träden "baklänges", det vill säga från den väl patinerade Logma av modell 1967 som finns vid skogsmuseet i Siljansfors.

Genom intervjuer med dem som var med om Logmans födelse får man en bra bild av hur tankegångarna gick i skogsbruket på den tiden. Filmen är på så sätt ett värdefullt bidrag till skogshistorien. Pris 100 kr inkl porto. Beställ från dalavision@telia.com eller Bengt Säll 070-308 53 43.

Bortskänkes

Unika skogstidningar

Calle Sievert, Linköping, skänker bort det fynd av gamla skogstidningar han gjort på familjefastigheten Tvarorp utanför Rejmyre. Tillsammans med sin far Rolf öppnade han några väl förslutna lådor som tillhört Calles farfar, den kände medicinprofessorn och radiologen Rolf Sievert. De visade sig innehålla så gott som kompletta årgångar av följande skogstidningar:

- Norrlands Skogsvårdsförbunds Tidskrift 1916–1965
 - Tidskriften Skogen 1914–1984
 - Svenska Skogsvårdsförbundets Tidskrift 1905–1984
 - Tidskrift i Skogshushållning 1873–1897 (Inbundna årgångar)
- Hör av dig till Calle om du är intresserad, carl.sievert@telia.com, 070-559 80 11

Komplett samling

Anders Lindhe, forskare och medlem i Skogshistoriska Sällskapet sedan starten, skänker bort sin kompletta samling av Skogshistoriska Sällskapets årsskrifter.
– Det har helt enkelt blivit för trångt i bokhyllan varför jag måste göra en utrensning, säger Anders. Hellre än att lämna böckerna till någon loppis hoppas jag att de får ett bättre hem hos någon av Skogshistoriska Sällskapets medlemmar.
Kontakta Anders på telefon 08-15 78 86 om du är intresserad.

Skogshistoriska Sällskapet växer

Hittills i år har 67 nya medlemmar tillkommit varav 5 familjemedlemskap.

Ny film om det mekaniserade skogsbrukets framväxt

Alfta Skogstekniska har producerat en film som beskriver hur en liten smedja förvandlades till ÖSA, en av världens största tillverkare av skogsmaskiner. Skogshistoriska Sällskapets medlemmar erbjuds filmen till specialpriset 200 kronor plus frakt. Beställ av: Alfta Skogstekniska, tel 0271-122 22 info@skogstekniska.se

Tipsa Skogshistoriska Sällskapet

Tips om intressanta ämnen som kan bli en artikel, exkursion eller en uppsats i Årsskriften är mycket välkomna. Vi vet att det bland Sällskapets medlemmar finns många som har unika kunskaper om skogshistoria eller kanske känner till någon som skulle vara värd att intervjuas. Och tänk på att även det som hände för kanske bara tio år sedan också är historia. Just personliga minnen från förr är intressanta eftersom de ju med tiden riskerar att helt försvinna. Tipsa någon styrelseledamot eller regional kontaktperson. Adresser på motstående sida.

Har du glömt att betala årsavgiften?

Ett antal medlemmar har trots påminnelser ännu inte betalat årsavgiften för 2011. Skogshistoriska Sällskapets kassa är begränsad och möjligheten att trycka och distribuera Tidender och Årsskriften är helt beroende av att medlemsavgifterna. Till de glömska bifogas med detta nummer en sista påminnelse om att betala årsavgiften senast den 15 december.

Meddela adressändring till vår kassör, Bengt Stenerås. Kontaktadresser på motstående sida.

Årsstämma i Göteborg 28 mars 2012

Temat för Skogshistoriska Sällskapets årsstämma 2012 blir skeppsbyggnadskonst – lämpligt nog med tanke på orten. Förutom den sedvanliga årsstämman bjuder programmet en intressant föreläsning om skogens betydelse för skeppsbyggnad i forna tider. Ett besök på Ostindiefararen Göteborg är också planerat.

Boka redan nu detta datum i kalendern. Vi lovar en intressant och givande dag i Göteborg.

Preliminärt börjar programmet med kaffe klockan 10. Avslut cirka klockan 15.

Detaljerat program kommer i nästa nummer av Tidender som beräknas komma ut under februari 2012.

Styrelsemöte

Skogshistoriska Sällskapets styrelse sammanträder den 19 januari i Kungliga Skogs- och Lantbruksakademins lokaler i Stockholm.

Styrelsen tar gärna emot tips och synpunkter om frågor som bör tas upp. Kontakta någon av ledamöterna. Adresser på motstående sida.

Årsskriften kommer till jul

Skogshistoriska Sällskapets traditionella Årsskrift beräknas nå medlemmarna lagom till jul. Ur innehållet:
– Skogsjärnvägen på Hunneberg
– Svedjebruk i Småland
– Skogsarbetets rationalisering och humanisering
– Virkesmätning i omvandling
– Stocksågen – värd att minnas

Nästa nummer av Tidender

utkommer i månadsskiftet februari–mars och innehåller bland annat exkursionsprogrammet för 2012 samt kallelse till årsstämman.

Vid Kärrgruvan finns en restaurerad och fungerande stånggång.

Gert Magnusson, Riksantikvarieämbetet, är specialiserad på järnframställningshistoria och var en lysande guide vid exkursionen i Norberg.

Norberg

Här finns en av Europas äldsta industrimiljöer

Ett femtiotal deltagare samlas på välkända Elsa Anderssons konditori. Vi är i Norberg, centralorten i Norbergs bergslag, i en av Europas äldsta industrimiljöer. Där väntar våra guider Gert Magnusson, Riksantikvarieämbetet, och Ing-Marie Pettersson Jensen, Norbergs kommun.

AV JAN SANDSTRÖM FOTO TORD HALVARSSON

» **REDAN UNDER TIDIG MEDELTID** framställdes järn i Norbergs bergslag. Det gör Norberg till en av Europas äldsta industrimiljöer. Det hela tog slut med Spännarhyttans stängning 1981, men tron på nya glansdagar lever vidare. Hälften av den högkvalitativa malmen finns ju ännu obruten därnere. Och nya, stora industrinationer behöver järn.

Man har här räknat till ett tusental gruvhål från medeltiden. Likaså utspridda i landskapet fanns bergsmännens många hyttor. Dessa bergsmän var bönder som vid sidan om jordbruket också bedrev bergsbruk.

UNDER EXKURSIONEN SKOGSVANDRADE vi till den medeltida Lapphyttan och kikade på den spännande rekonstruktionen av den vid hembygdsgården inne i Norberg. De utgrävningar som gjordes under 1980-talet flyttade överraskande bergsbruket tillbaka till 1100-talet.

Vi besökte också Klackbergs gruvfält, eller Stålberget som det kallades på grund av den manganhaltiga malmen. Efter närmare 800 år avslutades brytningen 1921.

GRUVDRIFTEN VAR LÄNGE HÄMMAD AV att man inte kunde pumpa bort vattnet i gruvorna. Med Polhems geniala träteknik för kraftöverföring och pumpning kunde man nå djupare malmådror och satsa på de bästa gruvorna. Om detta kan gruvmuseet vid Mossberget berätta.

Det stora Polhemshjulet vid närbelägna Kärrgruvan med sin gamla stånggång vittnar idag om ett skogslandskap där i tämligen sen tid strategiskt placerade hjul fick sitt vatten via ett system av diken och trärännor. Sen kom elektriciteten och vattenhjulen slutade snurra för knappt hundra år sedan.

Men det gamla industrilandskapet hade tidigare förändrats också på ett annat sätt. Med

Gustav Vasa och hans söner blandade sig statsmakten på allvar in i bergsbruket. Man tog över hyttor från bergsmän – för att så småningom nödgas ta hjälp av internationellt industrikapital och lämna över makten till effektivare valloner som lockats till Sverige för att kunna upprätthålla militärstatens slagkraft.

DERAS HYTTOR OCH HAMMARE VAR större och effektivare än bergsmännens. De gjorde god tjänst ända till slutet av 1800-talet då industrialismens nya kapitalister trädde in på scenen med de stora järnverken. Vid samma tid nådde järnvägen Bergslagen och gjorde det möjligt att transportera in den nödvändiga träkolen även från andra håll.

Veden var nödvändig för tillverkningstekniken fram till 1800-talets början, även om svartkrutet introducerats något hundrat år dessförinnan. Mot slutet av 1800-talet kom dynamiten och verksamheten tog ett språng framåt.

TRÄKOL SOM ENERGIGIVARE I MASUGNAR och hammare var konkurrenskraftig i bergsbruket fram till andra världskriget. Det är värt att skänka en tanke åt vilken fantastisk och värdefull industriråvara träkol var under 800 år!

Intrycken smältes under lunchen, som sponsrades av Bergvik Skog. Nu märktes att deltagarna grunnade över skogens utveckling under dessa epoker. Hur ägdes och sköttes skogen i detta allt intensivare industrilandskap? Bergsmansbyar dominerade länge med sitt lokala mångsyssleri. De nya bruksherrarna köpte strategiskt på sig skog från bergsmän under 1600-talet och framåt. Denna direkta koppling mellan bergsbruk och skog upphörde före industrialismen. Men någon riktig klarhet om skogens historia i just Norbergs bergslag gav väl ändå inte denna exkursion.

SKOGSFRÅGAN RYMMER SÄVÄL KVALITATIVA som kvantitativa aspekter. Professor Lars Kardell har i Svenskarna och skogen prövat sig fram för att ge en bild av hur bergsbruket kan ha påverkat skogstillståndet över seklen. Det är uppenbart att staten genom bland annat bruksprivilegier och kolonisationspolitik under lång tid oroligt verkade för att minska slitaget på skogen i Bergslagen. Kardells slutomdöme är ändå att någon brist på skog aldrig uppstod om man ser det i generella termer.

MYCKET TALAR FÖR ATT BERGSBRUKETS strategiska intresse för skogen manade till bättre skogsvård under tidigt 1800-tal på sätt som kontrasterar mot andra regioner i Sverige. Detta bär syn för sägen då driftiga bergsmän och bruksherrar detta sekel växlade över till att i stället bli sågverksägare. Den första riksskogstaxeringen på 1920-talet betraktade Bergslagen som ett ”plusområde” jämfört med övriga landet. ●

Vid Nya Lapphyttan tillverkas järn på medeltida vis

Den ursprungliga Lapphyttan ligger i Olsbenning strax söder om Norberg. Här gjordes utgrävningar under 1980-talet som gav nytt ljus över järnframställningen i Sverige. Det var en medeltida industriläggning som steg fram ur marken. Dess centrala delar utgörs av en så kallad multtimmershytta och flera färskningshärder.

Resultaten av utgrävningarna var sensationella och visar på storskalig järntillverkning i Sverige redan på 1100-talet, vilket är flera hundra år tidigare än man förut trott. Multtimmershyttan övergavs redan på 1300-talet när tekniken hade förbättrats. Därefter försvann Lapphyttan in i historiens glömska innan den gamla industriplatsen började undersökas arkeologiskt för drygt 40 år sedan.

För att åskådliggöra den teknik som dessa tidiga järnframställare använde sig av har en rekonstruktion uppförts på hembygdsområdet inne i Norberg. ”Nya Lapphyttan” består av en multtimmershytta, blästersystem med vattendammar, vattenränna, vattenhjul och läderbälgar, rostgrop och ett kolhus. På området finns ytterligare åtta hus, timrade med medeltida teknik..

Nya Lapphyttan är ett i hög grad levande museum. Under några sommarveckor varje år genomför föreningen Järnet försök med att tillverka järn med medeltida teknik.

Föreningen drivs ideellt och medlemmarna bemannar masugnen dygnet runt medan verksamheten pågår. Även KTH, Jernkontoret och flera företag har engagerat sig och ett tiotal metallurger brukar delta i försöken. Hittills har ett tiotal experimentella försök genomförts. I juli 2010 lyckades man för första gången framställa flytande tackjärn.

Strax öster om Ljungskile i mellersta Bohuslän ligger Bredfjället, ett höglänt skogsområde, som fått sitt namn av det norska ordet fjell. Det nästan kvadratiska området omfattar 25–30 kvadratkilometer.

TEXT HANS-JÖRAN HILDINGSSON
FOTO LARS KLINGSTRÖM

I den här gamla jordkällaren levde torparparet Johan och Maja en hel vinter med sina barn.

Rester av stengårdsgårdar vittnar om att här fanns en lycka i skogen.

Bohuslänskt "fjäll" med spännande historia

» BREDFJÄLLET VAR I HUNDRATALS ÅR nästan trädlöst. En lantmätares anteckningar från tidigt 1900-tal berättar om ett ljust, öppet, trädfattigt och blåsigt landskap med utsikt över Orust i väster. Idag täcks Bredfjället av välsluten skog.

Även det finns få vägar i området är det lätt att nå det med bil. Fem kilometer öster om Ljungskile ligger friluftscentren Norra Fjället varifrån det utgår vandrings- och motionsleder. Bohusleden går igenom området. I ett antal sjöar kan man fiska mot lösande av fiskekort.

I STEFAN EDMANS OCH JAN TÖVES BOK *Röster från skogen* beskrivs inlevelsefullt, människoöden på Bredfjället under 200 år. Här kan man bland annat läsa om Anna Jonsdotter från Lilla Fjället som år 1817 nedkom med en flicka. Inget konstigt med det, som Stefan Edman skriver, det föds vid den här tiden massor av barn i de små grå torpen och backstugorna på Bredfjället. Men Anna har problem – hon är bara 17 år och ogift. Barnafadern, den förmögne bondsonen och officeren från Dirhuvuds gård nere vid fjorden, vill inte veta av henne. Den unga Anna tvingas dra till

skogs med sin nyfödda dotter. Ett stycke in i de oländiga tasselmarkerna bygger hon en koja och hägnar en bit mark. För att klara livhanken måste hon få fram jord att odla i. Anna röjer, bränner och dikar – och klarar både sig själv och sitt barn.

BREDFJÄLLETS NATURRESERVAT LIGGER i områdets östra del. Det bildades 1985 och omfattar idag totalt 561 hektar. Syftet med reservatet är bland annat att låta den mogna barrskogen utvecklas fritt och att vårda värdefull kulturmark och bebyggelse som anknyter till Bredfjällets historia.

Vidare ska området på ett skonsamt sätt göras tillgängligt för friluftsliv och pedagogisk verksamhet.

FÖR HUNDRA ÅR SEDAN var det ont om skog i Västsverige. Däremot fanns det gott om ljunghedar. År 1913 köpte en bohuslänsk kommun med det signifikativa namnet Ljung, 200 hektar ljunghed och började i samarbete med det året innan bildade Skogssällskapet att plantera skog på den. Och detta var på Bredfjället! ●

Intressant exkursion på Bredfjället

Stefan Edman är en gudabenedad berättare och gav exkursionsdeltagarna en högtidsstund.

Vi var 45 förväntansfulla personer som samlades vid järnvägsstationen i Ljungskile den 17 augusti för en exkursion där Stefan Edman skulle ta oss upp på Bredfjället för att berätta om skog och människoöden.

» VI BÖRJADE VID TORPET KRUSET och vandrade sedan vidare längs en gammal stig i småkuperad terräng. Stefan, som kan fjället som sin egen byxficka, stannade till då och då för att berätta om naturen och de människor som levt här.

FRAMME VID TORPET HOLMEN beläget vid sjön Lilla Holmevattnet gav han en målande beskrivning av paret Dagmar och Hugo som bodde och levde här under en stor del av 1900-talet. Lönnen intill torpet blir tillfälligt regnskydd när en ymnig sommarskur passerar. Det är svårt

att med dagens mått på standard förstå hur människor kunde klara sig under så enkla förhållanden som rådde på det otillgängliga Bredfjället.

NÄSTA TORPMILJÖ ÄR BJÖRNEMOSSEN. Skogen står tät, men av de gamla stenmurarna anar man hur det en gång sett ut när marken var uppodlad. Här levde torparparet Johan och Maja som på grund av en skuld på 14 riksdaler till handlaren nere vid fjorden, fick sin backstuga beslagtagnen och nedmonterad stock för stock. Det innebar katastrof för det barnrika paret som temporärt fick flytta in i jordkällaren.

SÅ ÅTERVÄNDER VI TILL UTGÅNGSPUNKTEN för en välsmakande fältlunch. Ett stort tack till Ulla och Inge Höjer, ägare till Kruaset, för att vi fick nyttja sommarmöblerna och njuta av sjöutsikten. Efter en trivsamt frågestund med Stefan Edman, avslutades exkursionen med att varje deltagare/familj fick hans bok "Röster från skogen". Skogssällskapet var exkursionsvärd denna dag. ●

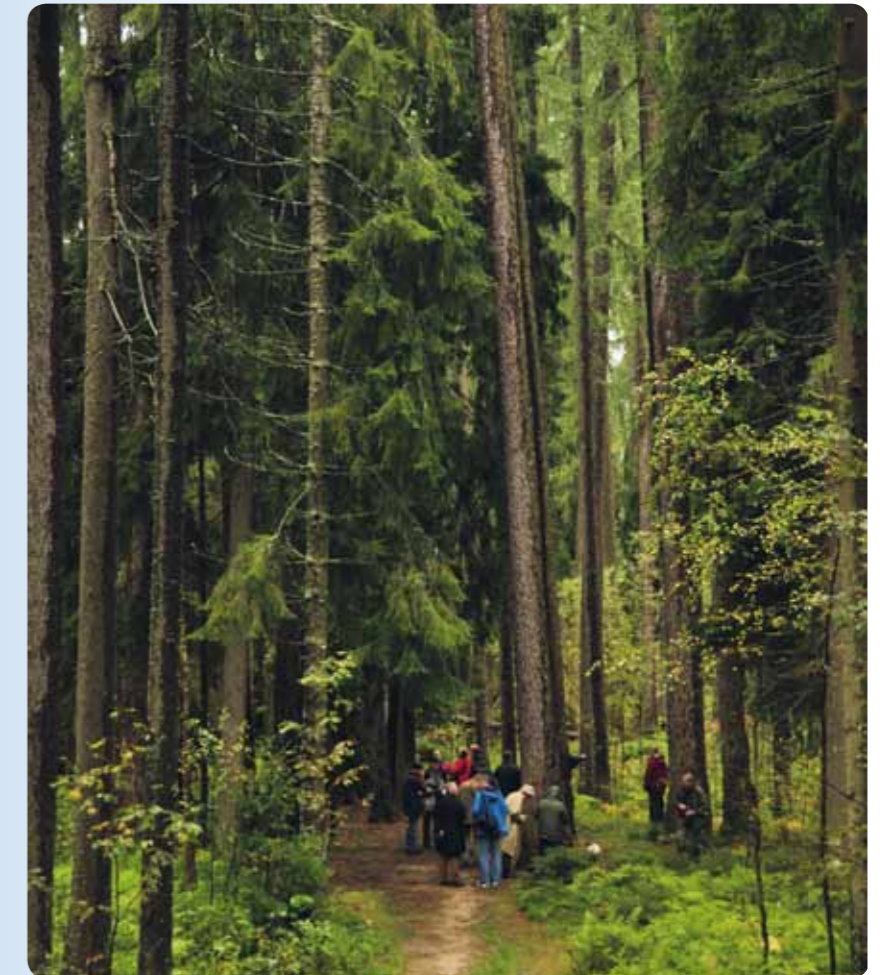
Nordisk Skogshistorisk konferens

I september genomfördes den traditionella skogshistoriska konferensen med deltagande från skogshistoriska sällskap i alla de nordiska länderna.

Denna gång stod finländarna värd och bjöd in till landets östra delar med besök på det fantastiska skogsmuseet Lusto och en avstickare in i ryska Karelen.

TEXT & FOTO FINLANDSREPORTAGE LARS KLINGSTRÖM

Vördnadsbjudande världsarv i Raivola

Att med ögonen ställda i den gängse skalan träda in i lärskogen i Raivola är en upplevelse. Träden är överlag mer än 40 meter höga, de högsta drygt 46. Stämningen är inte olik den i en katedral.

» De träd som är äldst i Raivola planterades under första halvan av 1700-talet. Syftet var att förse den ryska flottan med virke för skeppsbyggnad. Lärk är ett förträffligt träslag för detta ändamål genom sin styrka och motståndskraft mot ►

forts på nästa sida

forts från föregående sida

Här hålls minnena av **Stalins illdåd** levande

Det är omöjligt att inte beröras av minnesskogen i Levashova. Här ligger 47 000 offer för Stalins terror på 1930-talet begravda. Solen strilar genom trädens grenar och luften är fuktig efter regnskuren nyss. Det ser ut som vilken svensk skog som helst – om det inte vore för alla gravar.

Idag en vacker kyrkogård, då en avstjälpningsplats – för människor.

RAIVOLA LIGGER PÅ Karelska näset, bara sex mil nordväst om S:t Petersburg. Sedan 1991 är den 60 hektar stora lärkskogen noterad på UNESCOs världsarvslista. Det är väl motiverat. Förmodligen finns ingen liknande skog någonstans i norra Europa.

För att komma till den färdas man flera kilometer på en grusväg som även med ryska mått måste betecknas som usel – vilket inte säger lite. Den går fram genom täta och ganska normala barrskogar som ger relief till den helt anorlunda skog man så småningom når fram till. Det är med en känsla av vördnad man vandrar in bland bjässarna. Här och var har någon av dem fallit, men de flesta är i god vigör, sin höga ålder till trots.

DET BEKRÄFTAS OCKSÅ AV den omfattande dokumentation som finns om skogen. De idag äldsta delarna började anläggas 1738. Ansvarig för planteringen var den tyske skogsmannen Gabriel Fockel, som av tsar Peter kallats till Ryssland för att lära ryssarna odla skeppsvirke. Fockel gick grundligt till väga och lät hämta frö från trakten av Archangelsk. Träden växte bra, men utvecklingen gjorde dem obehövligen för sitt ändamål.

LÄRKARNA I RAIVOLA kontrollmätts fortlöpande vilket ger besked om att de fortfarande växer trots att de nu är mer än 250 år gamla. I snitt innehåller träden nästan 4 kubikmeter virke eller cirka 1 400 kubikmeter per hektar. Men det finns många exempel på enskilda träd och bestånd med betydligt högre kubikinnehåll.

Idag är Raivola ett besöksmål av rang och skogen har också gett värdefulla kunskaper om lärkträdsodling. Bland annat har forskarna fått svart på vitt om att lärkodling bara är lönsam i ensartade bestånd och med intensiva metoder. ●

Lusto – ett skogsmuseum utöver det vanliga

Det är bara att gratulera finländarna till ett alldeles enastående och spännande museum på temat skog. Här har man åstadkommit det som vi i Sverige bara drömmer om – ett museum som lyfter fram skogen som den nationaltillgång den är.

Helkamari Knaapi är chef för Lusto och kan glädja sig åt en fantastisk uppbackning från både staten och många företag. Till höger en av utställningshallarna.

» **TILL SYNES HULLER OM BULLER** mellan träden står gravstenar och kors försedda med namn och porträtt. Nästan alla är prydda med blommor.

DÅ, FÖR MER ÄN 70 ÅR SEDAN, fanns här ingen skog. Istället var detta ett fält med lättgrävd jord. Hit fördes under tre års tid 47 000 människor – en del levande för att skjutas, andra redan avrättade på andra platser. Nästan alla var män som av den sovjetiska staten ansågs ha förverkat rätten att leva. Bara 20 år efter revolutionen hade Sovjetunionen utvecklats till ett skräckvälde av aldrig skådat slag. En paranoid Josef Stalin såg fiender till samhället överallt. Ingen gick säker, vem som helst kunde drabbas. Brotten var påhittade. Rättegångarna obefintliga eller summariska. Några andra straff än förvisning eller omedelbar avrättning fanns inte.

UNDER ÅREN 1936–38 DÅ DEN ”stora utrensningen” pågick arresterades sju miljoner människor – fler än den dåtida svenska befolkningen. De flesta fördes till den väldiga fångelsearkipelagen Gulag där de gick en mycket osäker framtid till mötes. Många avrättades direkt. Ingen vet säkert hur många, men siffran 700 000 nämns ofta. Och detta bara under de få år som ”den stora utrensningen pågick”.

DEN TOTALA SIFFRAN FÖR HUR MÅNGA medborgare som förlorade livet genom avrättning eller umbäranden i strafflägren under Sovjetunionens 70-åriga existens, varierar mellan 20 och 60 miljoner. Den verkliga siffran lär vi aldrig få veta. Och egentligen är det ointressant – brottet är ju lika stort vare sig det handlar om några få oskyldiga människor eller många miljoner.

GRAVARNA I LEVASHOVA UNDERHÅLLS idag av anförvanter till de döda. Den ryska staten bidrar inte med någonting. Ett äldre par driver ett anspråklöst litet museum vid entrén till minnesskogen där man får en bild av dess makabra historia. I den lilla skalan gör de en enastående insats. Människors minne är kort. Diktatorer och vansinnesregimer finns också idag. Att hålla historien levande är ett litet bidrag till att hindra den från att upprepa sig. ●

På många gravstenar finns bilder på dem som avrättades av den fruktade tjekan för snart 75 år sedan.

» **SKOGSMUSEET LUSTO** ligger i Puhkarju i landets sydöstra del. Den vackra museibygnaden ligger som sig bör på ett näs mellan två sjöar i det vattenlandskap som denna del av Finland är.

Museet inrättades 1991 och växer fortfarande. Här finns nu en imponerande mängd föremål och inte minst fakta om skogens roll i Finland genom tiderna.

– **VI HAR ETT NATIONELLT ANSVAR** att dokumentera den skogliga kulturen i vårt land, säger Lustos chef Helkamari Knaapi. Det som syns i själva museibygnaderna är bara toppen på ett isberg. Här löper trådarna samman med andra organisationer, företag och lokala skogsmuseer vilket gör Lusto till något mycket större än ett vanligt museum.

LUSTO HAR IDAG FINLANDS STÖRSTA SAMLING av fotografier med över 250 000 foton och 1 000 filmer om skog och skogsbruk. Därifrån administreras också en omfattande databas som är gemensam för flera museer. Där kan

den intresserade söka efter uppgifter och även beställa foton.

– Detta är en mycket viktig del av Lusto, säger Helkamari Knaapi. Databasen växer snabbt i takt med att digitaliseringen av fotografier och dokument fortskrider.

SJÄLVA MUSEET OMFATTAR ETT antal olika rum där olika aspekter på skogen belyses. Här kan man ta del av slitet i skogen och hur de råvaror den ger använts och används på de mest skiftande sätt. Men här finns också rum där man får ta del av skogens sinnliga värden och vad den betytt i folktron och för det finska kynnnet. Naturligtvis är maskinepoken illustrerad med motorsågar och maskiner av alla de slag.

– **MEN ÄVEN OM LUSTO ÄR ETT** i huvudsak historiskt inriktat museum så har vi också ambitionen att visa på framtidsmöjligheterna med skogen, säger Helkamari Knaapi. Den håller ju på att få en ny och mycket viktig roll när världen nu ställer om från olja till biologiska energislag. ●

Skogshistoria kan handla om mycket och skogens historia har många infallsvinklar. En sådan, som nog måste betraktas som unik, fick deltagarna i Skogshistoriska Sällskapets exkursion på Gustafsborgs säteri ta del av den 27 augusti.

TEXT & FOTO SVEN SJUNNESSON

På en karta över Gustafsborgs säteri kan man fortfarande se att de gamla karpdamarna är ett karakteristiskt inslag i landskapet

Gustafsborgs, före detta VD, Karl Lennart Wendt, ledde initierat exkursionsdeltagarna runt bland dammar och skogsbestånd.

» SÄTERIET SOM IDAG OMFATTAR cirka 8 200 hektar hade som första affärsidé att sälja fisk – eller lite rättare sagt, att odla karp och sälja den på en attraktiv marknad.

Vi var cirka 35 deltagare som samlats och som under dagen kunde följa Karl Lennart Wendt, pensionerad VD för säteriet, när han medryckande och initierat berättade denna intressanta historia.

SÄTERIETS GRUNDARE KARL WENDT kom från Tyskland till Sverige i mitten av 1800-talet. Han startade som bonde i södra Skåne, men öppnade också ett kalkbruk i Smygehuk. Gustafsborg köpte han 1867 från den Hamiltonska familjen, som ägde omfattande egendomar i södra Sverige, men hade fått det svårt ekonomiskt. Godset hade en gång tillhört Herrevadskloster där cisterciensermunkarna huserade. Bland annat hade de infört bruket att odla karp.

EGENDOMEN VAR I STORT SETT SKOGLÖS när Karl Wendt köpte den. Markerna var bevuxna med ljung och det småbackiga landskapet var fullt av mossar och gölar. Den nye ägaren hade nere på kontinenten sett hur man odlade karp, en begärlig råvara inte minst i de katolska områdena i Tyskland, Tjeckien och andra länder. Han såg möjligheterna att anlägga dammar för karpodling på Gustafsborg och vi som deltog i exkursionen fick möjlighet att vandra på de gamla vallarna till dammarna och gölarna och ta del av

Från karp till gran – en unik landskaps-historia i Skåne

den fascinerande historien om hur karpodlingen bedrevs och utvecklades.

KARL WENDT INVESTERADE 100 000 kr i anläggningarna. I huvudsak gjordes detta genom manuellt arbete med en dagslön på 2,50 kr. Det finns en notering om att han 1898 fick en inkomst på 80 000 kr det året och hade en driftskostnad på 6 000 kr. Således en synnerligen god affär för den nye godsägaren, som naturligtvis också tagit en stor risk. En viktig del i att företaget kunde utvecklas så väl var att huvudparten av karpen exporterades till Tyskland och framförallt till Berlin. Den gick på järnväg i stora trätunnor men karpen kan också leva flera dagar i bara fuktig luft. Det betydde att den inte behövde konkurrera med havsfisken som inte kunde transporteras långa sträckor.

SOM HÖGST OMFATTADE KARPODLINGEN cirka 750 hektar uppdelat på mer än 150 dammar av varierande storlek – från rena sjöar till gölar. En fiskförvaltare ansvarar för verksamheten och många intressanta detaljer kom fram, bland annat om hur man satsade på speciella avelsfiskar. Karpodlingen var en god affär även in på 1900-talet men efter första världskriget minskade avsetningen och odlingarna upphörde på 1930-talet.

DE GODA FÖRTJÄNSTERNA I KARPODLINGEN använde Karl Wendt och hans efterlevande till att återbeskoga Gustafsborgs säteri, men en del gick också till att starta ett nytt och för Sverige viktigt företag, Perstorps ättiksfabrik. Det var sonen Wilhelm Wendt som läst till kemiingenjör och som med hjälp av duktiga kemister från Bangla-

desh utvecklade den industrin.

På senare tid har det blivit uppdelat i flera kemiföretag som fortfarande är belägna i Perstorp. Industrierna är numera inte i familjen Wendts ägor. Men man är ägare till säteriet med dess skogar där de gamla karpdamarna fortfarande utgör ett naturskönt inslag i landskapet.

VI SOM VAR MED PÅ EXKURSIONEN fick uppleva en verkligt intressant skogsdag och än en gång blev vi påmindra om hur mångfacetterad skogshistorien kan vara och hur viktiga invandrare och entreprenörer har varit för vårt land. ●

Karp var en uppskattad fisk redan i tidig medeltid. I många länder är den än idag ett måste till jul.

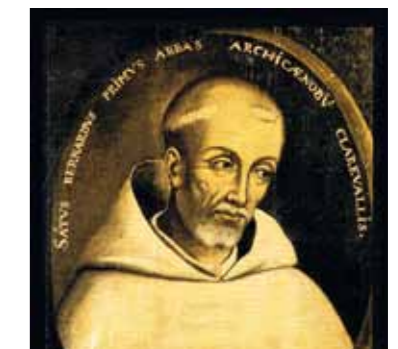

De första dammarna anlades på 1100-talet

När Karl Wendt i slutet av 1800-talet anlade karpdammar på Gustafsborgs marker, så återupptog han en verksamhet som cisterciensermunkar hade ägnat sig åt nästan 900 år tidigare.

» KLOSTRET I HERREVAD, inte långt från Gustafsborg, anlades av biskop Eskil i Lund år 1144. Det var det första cistercienserklostret i det dåtida danska riket. De första munkarna i Herrevad kom från moderklostret i Cîteaux. Det var tolv munkar, en abbot och nio lekmän – hantverkare, jordbrukare, mjölnare och andra som skulle svara för klostrets försörjning. Cistercienserna var en praktiskt arbetande orden. Deras munkkloster anlades på platser där det fanns naturtillgångar i form av kraftgivande vattendrag, fiskevatten eller jordbruks- och betesmarker. Med sig från kontinenten hade de också kunskaper om vattenbruk, det vill säga fiskodling och då i synnerhet karp. Detta var och är fortfarande en högt skattad matfisk i den katolska värden. Inte långt från klostret och på nuvarande Gustafsborgs småkulliga ägor fann de naturliga förutsättningar för att anlägga karpdammar.

HERREVAD KLOSTER UTVECKLADES till ett av Danmarks rikaste kloster och omfattade inte mindre än 400 gårdar. Det var näst Dalby det största i Skåne. I samband med reformation 1536 drogs klostret in till den danska staten.

Bernard av Clairvaux grundade cisterciensorden i början av 1100-talet.

Professor emeritus Björn Elfving guidade i de produktionsförsök som anlades på Svartberget redan 1918.

Tord Magnusson, lektor vid SLU berättade om professor Romells gödslingsförsök på Storliden.

Ingegerd Jansson, dotter till den förste chefen för Vindelns försöksparter, var hedersgäst.

Äldre skogsforskning är fortfarande aktuell

I juni genomförde Skogshistoriska Sällskapet en exkursion i Vindelns försöksparter – Kulbäcksliden och Svartberget – i Västerbotten. Här har en stor del av dagens kunskap om skog och skogsbruk i Sverige sitt ursprung.

AV ERIK VALINGER

INLEDNINGSVIS HÄLSADES exkursionens "VIP-gäst", Ingegerd Jansson, dotter till Oskar Henriksson, den förste parkchefen, välkommen till Kulbäcksliden. Hon bidrog aktivt till den beskrivning som nuvarande parkchef Lena Jonsson gjorde av arbetet på försöksparterna vid tillkomsten 1923 fram till dags dato. Ingegerd hade som liten bott på parken under sommarmånaderna och kunde ge målande beskrivningar av hur de forskare som kom upp från Stockholm under somrarna hade det.

TORD MAGNUSSON, LEKTOR VID SLU, berättade därefter om ett gödslingsförsök på Storliden anlagt av professor Romell 1944. Försöket var ett av de första som visade att gödsling med kväve på den svenska skogsmarken kraftigt ökar produktionen av virke. Ett liknande försök på torvmark, vilket vi också tittade på, visade däremot att kväve inte hade någon effekt alls på

produktionen på torvmark, utan där behövs i stället fosfor och kalium.

I SAMBAND MED LUNCHEN som Norra Skogsägarna, bjöd på, kåserade Owe Eliasson, känd i trakten som "Glesbygds-Arvid", kring skogliga incidenter i allmänhet och forskning vid försöksparterna i synnerhet. Hans inslag var mycket uppskattat, och väckte stor muntherhet.

Efter lunch begav vi oss över på den östra sidan om Vindelälven, till Svartbergets försöksparter, där ett skogsproduktionsförsök i tallskog, anlagt av Professor Wibeck 1918, förevisades av Björn Elfving, Professor emeritus vid SLU. Vi fick där se och själva konstatera skillnader i tillväxt efter behandlingarna bränning/tallplantering, bränning/sådd, ljushuggning och en ogallrad yta.

Efter en kortare vandring var vi åter vid försöksparternas stationsbyggnad där senare tiders

referensmätningar avseende väder och klimat beskrevs av skogsmeteorolog Mikael Ottosson Löfvenius. Han berättade bl.a. om de 30-åriga mätningar av temperatur, nederbörd och vegetationsperiodens längd som utförts vid försöksparterna, samt hur man där även mäter ozonlagrets tjocklek i stratosfären.

DAGEN AVSLUTADES MED FIKA INOMHUS där även ett produktionsförsök från 1980-talet för att studera effekter av gallring, gödsling och vind på enskilda tallars tillväxt beskrevs. Trots hot om regn i väderleksrapporten så klarade vi oss från regn hela dagen. Vi kunde konstatera att de 100-åriga försöken vid tittat på fortfarande är mycket intressanta att följa, då de frågor som de belyser fortfarande är av stort intresse för dagens skogsbruk. ●

110 år av kunskapsuppbyggnad

Skogsforskning i reell mening kom igång i början av 1900-talet. De första långsiktiga fältförsöken lades ut 1902. Det var en tid då landets styrande äntligen hade förstått vad som höll på att hända med det svenska skogskapitalet.

AV LARS KLINGSTRÖM

TILLSTÄNDET I SKOGARNA var vid slutet av förra seklet bedrägligt på många håll i landet. Insiktsfulla skogsmän hade i många år förordat en mer ordnad skogshushållning. Inte minst också att skogarna genom klok skötsel skulle kunna ge mer virke.

SKOGSUTBILDNINGEN I SVERIGE hade inletts 1828 då Kungliga Skogsinstitutet etablerades. Initiativtagare var den legendariske jägmästaren Israel af Ström, "skogshushållningens fader" som han ibland brukar kallas. Efter studier i Tyskland ansvarade han för skötseln av jaktparken Djurgården i Stockholm och hade en vision om att utbilda svenska jägmästare i skogsvård. Dessa var nämligen vid den här tiden jägmästare bara i ordets bokstavliga betydelse. I den högre, tvååriga kursen, började nu blivande kronojägmästare att också bibringas skogliga kunskaper.

DET GJORDE ATT INSIKTERNA OM värdet av skogsvård ökade. På privata initiativ anlades under 1870-talet försöksytor på flera håll. Skogsinstitutets chef, V.M. Thelaus gick i bräschen för en mer systematisk verksamhet. "Vi måste lämna tradition och auktoritet och slå in på de vetenskapliga undersökningarnas säkra, men mödosamma väg", ansåg han. Hans propäer klingade dock ohörda av den svenska staten.

INTE FÖRRÄN 1901 NÄR BILDEN AV hur det såg ut i de svenska skogarna äntligen stod klar skedde något. Statsrådet Odelberg pläderade för "behovet af åtgärder dels till förekommande och hämmande af en öfverafverkning af skogen, som för kommande generationer skulle kunna blifva ödesdiger, dels ock till försättandet af skogsmarkerna i sådant skick, att den största möjliga afkastningen kunde afvinnas dem".

DENNA GÅNG FÖLL ORDEN I GOD JORD och året därpå inrättades Forstliga försöksanstalten i Stockholm med en skoglig och en botanisk gren. Till dess förste chef utsågs Alexander Maass.

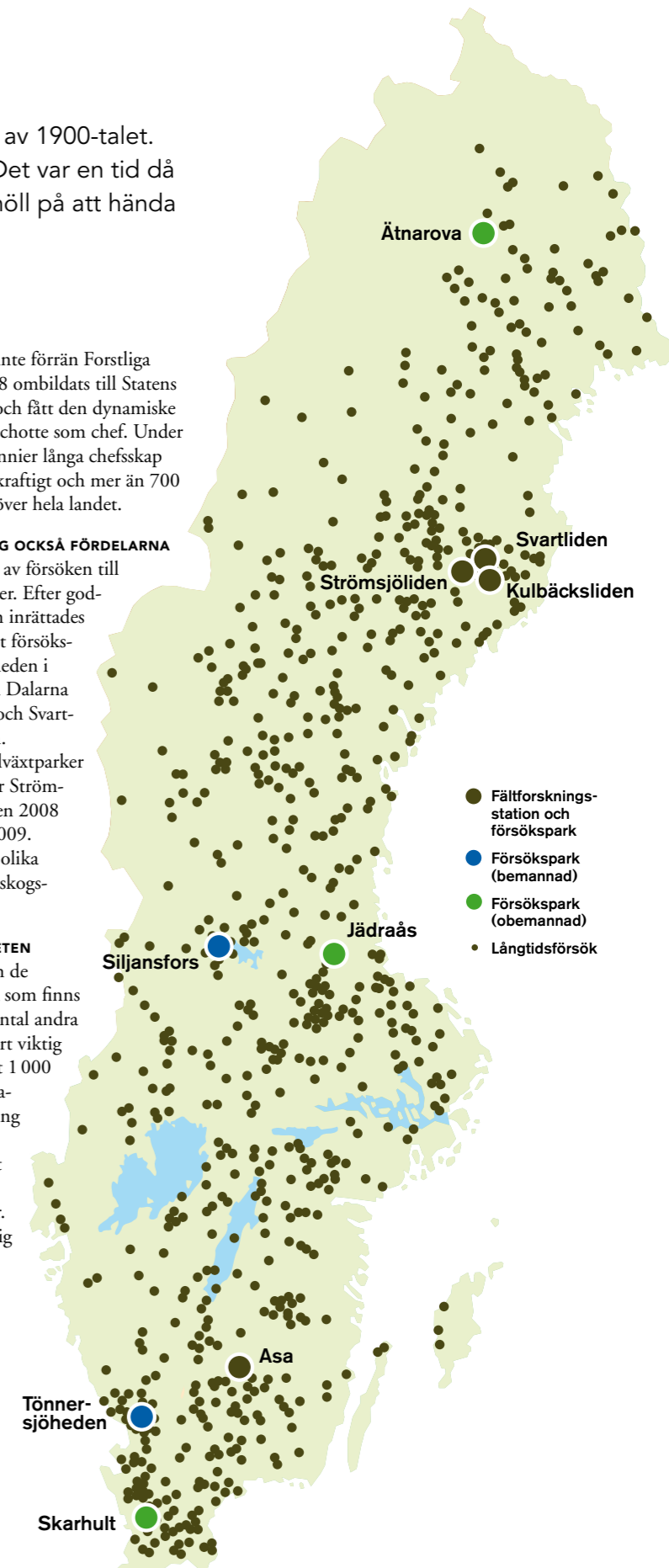
Samma år började denne lägga ut skogliga försöksytor. Verklig fart på verksam-

heten blev det dock inte förrän Forstliga försöksanstalten 1908 ombildats till Statens Skogsförsöksanstalt och fått den dynamiske professorn Gunnar Schotte som chef. Under hans nästan två decennier långa chefskap växte verksamheten kraftigt och mer än 700 försöksytor lades ut över hela landet.

GUNNAR SCHOTTE SÅG OCKSÅ FÖRDELARNA med att samla en del av försöken till särskilda försöksparter. Efter godkännande i riksdagen inrättades i början av 1920-talet försöksparterna Tönnersjöheden i Halland, Siljansfors i Dalarna samt Kulbäcksliden och Svartberget i Västerbotten.

Senare har två tillväxtparker anlagts. De senaste är Strömsjöleden i Västerbotten 2008 och Asa i Småland 2009. I full skala testas där olika metoder för att höja skogstillväxten.

IDAG SES VERKSAMHETEN i försöksparterna och de långsiktiga fältförsök som finns där och på ett stort antal andra platser som en oerhörd viktig kunskapskälla. Minst 1 000 vetenskapliga publikationer har sitt ursprung i de långsiktiga fältförsöken, varav drygt 70 doktors- och licentiatavhandlingar. De har också en viktig roll i utbildningen av studenterna vid skogsfakulteten. ●

- Fältforskningsstation och försökspark
- Försökspark (bemannad)
- Försökspark (obemannad)
- Långtidsförsök

Vid 1800-talets mitt var Halland obestridligen Sveriges fattigaste och mest utarmade landsända. Ett tidigare rikt skogsbestånd av i huvudsak ek och bok hade skövplats. Flygsanden fick fritt spelrum i de kustnära socknarna. Ändlösa ljunghedar bredde ut sig och upptog nära en tredjedel av landskapets yta.

Artikeln grundar sig främst på en sammanställning gjord av framlidne fil. d:r Eric Rasmuson, Halmstad.

Halländsk jorddrott med **talande stenar**

» **SÅ INTRÄFFAR NÅGOT** ytterst dramatiskt – eller ska det kallas tur utan motstycke – nämligen Krimkriget 1853–56. Den ryska exporten av havre till England upphörde. Den brittiska industrin var helt beroende av hästdragna transporter till och från hamnarna och försattes i en krisituation. Havre till hundratals hästar måste anskaffas till nästan vilket pris som helst.

I HALLAND ÖNSKAR NUTIDENS badgäster sol och vackert väder – men verkligheten bjuder mer regn än något annat landskap. I Frösilda, vid kanten till det småländska höglandet, uppmäts Sveriges största regnmängd bortemot 1 200 mm om året. De klimatiska förutsättningarna förelåg således eftersom hög nederbörd var en förutsättning för god havreskörd. Dessutom kunde sjötransport ske utan omlastningar. Det halländska jordbruket fick ett uppsving utan like under några årtionden. Fattigdom byttes mot ett stigande välstånd. För Hallands vidkommande kunde det kallas krigslycka utan egen krigsinsats!

EN AV DEM SOM TIDIGT INSÅG möjligheterna att förvärva jordbruksmark till överkomliga priser och haka på havreboomen, var den företagsamme, tillika originelle

Alfred Bexell (1831–1900). Han var son till den lärde prosten och hovpredikanten Justus Gabriel Bexell och Eleonora Kristina von Segebaden. Fastän han tillhörde en gammal präst- och lärdomssläkt inriktade han sig tidigt på att bli jordbrukare. Redan vid 18 års ålder arrenderade han jordbruket på sin fars prästgård i Harplinge. Senare inköpte han från andra gårdar framförallt utmarker, som han efter stora arbetsinsatser – stensprängning och trädröjning – odlade upp.

EFTERHAND LÅT BEXELL SAMMANFÖRA de olika markförvärven till en gårdsenhet som kom att omfatta 500 à 600 tunnland och gavs det något oegentliga namnet Fjellaldalen. Gården var en mans verk, vittnande om okuvlig energi och målmedvetenhet under ett tjugotal 1800-talsår. Klokt nog tog han till sin hjälp jordbruksarbetare från Schleswig-Holstein för att skaffa sig erfarenhet i nya odlingsmetoder men även i mjölkhanteringen, vilket blev ytterst värdefullt, när smörexporten till England längre fram kom igång.

BEXELLS ARBETE INOM Mellersta Hallands lantbruksklubb var betydelsefullt av det halländska jordbruket och kreatursaveln. Också i länets landsting och hushållningssällskap utträttade han samma energiska

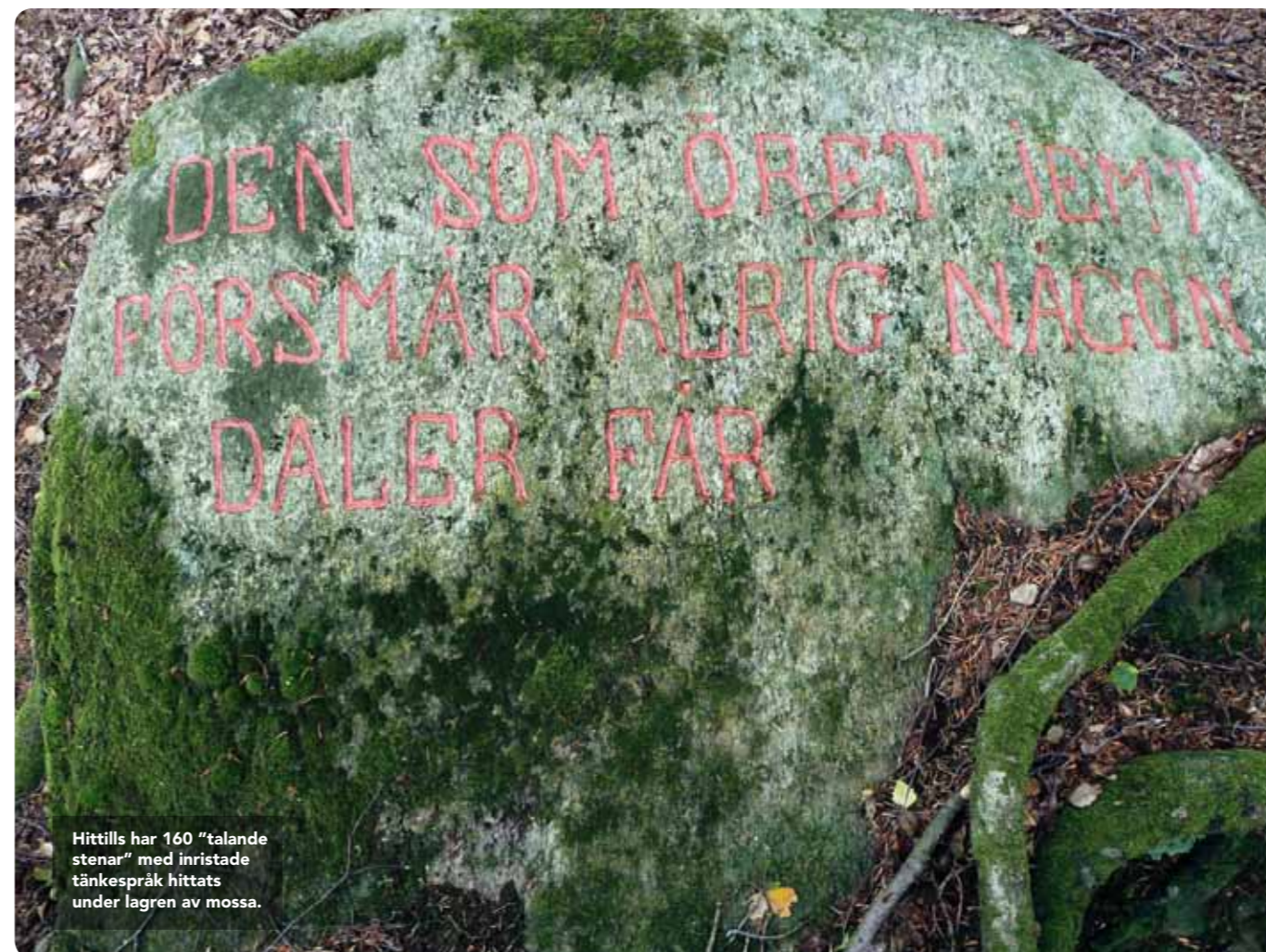
ALFRED BEXELL (1831–1900)

”Säg icke alt hvad du vet men vet alltid hvad du säger

arbete. Han vann stort förtroende, vilket ledde till inval i riksdagen, där han gjorde sig bemärkt för sin originalitet. Det mest framträdande draget hos honom var hans starka självkänsla och motvilja mot allt tvång.

HANS ANFÖRANDEN VÄCKTE ofta munterhet, inte genom kvickhet men väl genom sin okonstlade rättframhet. Framförallt var han stor tullvän. Spannmålstullar skulle gagna särskilt de små jordbrukarna, hävdade han, och göra vårt land oberoende av import. Som sann demokrat uttalade han sig för allmän rösträtt. Vidare medverkade han till ett förslag om ungarlarskatt liksom att folkskolans läroböcker borde avfattas i mer fosterländsk anda. Han hade ett misstroende mot statens tjänstemän: ”Ju större löneförmåner ämbetsmännen får, desto mindre vilja de arbeta”. Trots sina skarpa, ofta personliga hugg och förlöjningar mot motståndare, åtnjöt han stor popularitet i skilda läger.

MYCKET OVÄNTAT SÅLDE BEXELL år 1874 Fjellaldalen för att arrendera Torstorps säteri i Grimetons socken öster om Varberg, vilket väckte minst sagt förvåning vida omkring. Han för-

Hittills har 160 "talande stenar" med inristade tänkespråk hittats under lagren av mossa.

värvade egendomen några år senare. Beslutet skulle visa sig vara förutseende. Kanske hade Bexell insett att priset på jordbruksmark skulle sjunka på grund av en tilltagande konkurrens på havre från Nordamerika, fraktad på ångare med stor kapacitet. Mycket riktigt – snart drabbades det halländska jordbruket av en ekonomisk kris.

ALFRED BEXELL VAR MYCKET intresserad av Hallands kulturhistoria, och började tidigt samla allmogeföremål. 1876 köpte han ett så kallat sydgötiskt höglöftshus byggt 1785, en halländsk ryggås- eller blåstuga med två häbbare (dvs. härbärgen) av Jöns Jönsson från Särdales Kulsegård i Harplinge. Vid köpet var fäst villkoret att denne endast fick behålla de gångkläder han hade på sig. Allt annat som möbler, husgeråd, kläder osv. skulle lämnas kvar. Hustypen var till mitten av 1800-talet den vanliga typen av bostad för allmogen i södra Sverige. Husets eller längans storlek varierade allt efter bondens behov och välstånd. Ordet ryggåsstuga kommer av att huset saknar plant innertak och är öppet upp till takåsen. Att ryggåstugor ibland kallas blåstugor beror

”Tron liksom kärleken kan icke påtrugas någon

på att de i regel var byggda av tudelade stockar eller båler.

I OCH MED DETTA FÖRVARV – nio år före Artur Hazelius – var Bexell den förste som i Sverige köpte och bevarade ett svenskt bondehem för museala ändamål. Genom sitt initiativ är Bexell initiativtagaren till friluftsmuseitanken i Sverige. Hazelius första inköp till Skansen i Stockholm skedde 1885, sedan han 1880 besökt Bexells stuga. Sedan 2003 är Bexells stuga, under namnet Bålastugan, en del av läns museet Varbergs museum.

TROTS STORA INSATSER på skilda områden torde Bexell gå till historien främst genom sina ”talande stenar” i skogarna öster om gården Torstorp. Inristningarna på stenhällar och bergväggar tillkom under 1800-talets två sista årtionden genom två stenhuggare som Bexell anlätade. Inristningarna föll efter Bexells död i glömska och hann bli väl övertäckta av mossa.

SOMMAREN 1925 UPPTÄCKTES de mera av en tillfällighet av en familj som var på utflykt i den vackra bokskogen. En av sönerna fick se några bokstäver när han råkadde rafsas bort mossan på en flat sten. Det finns ungefär 160 hittills upptäckta

inristade tänkespråk och inte mindre än 600 namn på kända, ibland okända personer. De flesta finns på stenar, men omkring 20 stycken finns på hällar och klippväggar. Då och då hittas nya ristningar och säkert finns det många fler som inte är funna ännu. De talande stenarna är idag en turistattraktion.

SPEKULATIONERNA ÄR FLERA om Bexells motiv för att göra alla dessa ristningar. En antydning om Bexells tankar finns i en bok av W.W. Thomas, som var USA:s envoyé i Sverige och Norge. Thomas hade besökt sin vän Bexell 1883 och sett och beundrat stenarna. Bexell nämnde att han behövde ett motto på något av världsspråken, ”*hvilket i någon mån kunde vara en nyckel till mina hållristningar*”. Thomas föreslog då en sentens på latin, ”*Lapides loquentes semper habemus*” (”*Talande stenar hafva vi alltid*”). De latinska orden, och W.W. Thomas namn och titel, blev nästa dag inhuggat på en sten. Alfred Bexells egen gravsten finns på Grimetons kyrkogård och bär inskriptionen *Menniskans historia är hennes karaktär.* ●

Skogshistoriska
Sällskapet

c/o Bengt Stenerås
Tullportagatan 9
532 30 Skara

B

Skogssällskapet fyller 100 år

Nästa år är det jämnt ett sekel sedan Skogssällskapet bildades. Idag är det en koncern inriktad på skogsförvaltning och konsulting i Sverige, Lettland och Norge. Skogssällskapet stödjer också forskning inom områdena skogshushållning och naturvård.

AV HANS-JÖRAN HILDINGSSON

INITIATIVET TOGS AV disponenten och sågverkspatronen A Edwin Ohlsson och den 6 juni 1912 bildades Sydvästra Sveriges Skogssällskap i Göteborg. Med en tidstypisk slingrande formulering var dess primära uppgift att *tillvarata vanvårdade, skövlade eller i annat avseende eftersatta skogsmarker, som erbjuda betingelser för bedrivande av rationellt skogsbruk, samt göra dem skogbärande och såmedelst bringa dem till en framtida gynnsam ekonomisk utveckling.*

Under denna paroll inleddes verksamheten. Vanhävdade skogsmarker restaurerades med dikning, plantering och vägbyggnader.

I SAMBAND MED BILDANDET 1912 skapades en grundfond utifrån det donationskapital som tillkom, med vars hjälp det praktiska arbetet kunde komma igång. Kalmarker och föröddade skogsmarker i sydvästra Sverige inköptes och samlades i större innehav vilka sedan såldes till kommuner, landsting och skogsallmänningar. Därmed fick man donationskapitalet tillbaka och kunde göra nya markaffärer. Det var en lysande affärsidé!

STRAX EFTER FÖRSTA VÄRLDSKRIGETS utbrott 1914 tillsattes av Sveriges regering en Arbetslöshetskommission (AK), vars främsta uppgift var att bistå samhällets arbetsmarknadsorgan för att genomföra den så kallade arbetslinjen. Detta fick betydelse för de nybildade skogsallmänningarna. I slutet av januari 1918 kom chefen för AK till Göteborg och ställde till Skogssällskapets förste jägmästare Alfred Wigelius frågan om Skogssällskapet till den 15 april kunde organisera arbeten för några tusen arbetslösa textilarbeterskor!

SVARET PÅ AK:S FÖRFRÅGAN BLEV ja och Skogssällskapets statsarbeten igångsattes och

De byxklädda flickorna blev populära, bland bondpojkar. Men lantflickorna skällde dem för surrogatpojkar!

Skogssällskapet 100 år

GRUNDAT 6 JUNI 1912

pågick fram till 1923. I AK:s plan ingick att de arbetslösa textilarbeterskorna skulle sysselsättas med skogsodlings- och lättare jordbruksarbeten. Flickorna kläddes i blus och byxor av twills, benlindor och grova skor. På de olika skogarna anordnades fasta förläggningar med 30-40 flickor i varje. De byxklädda flickorna blev populära, särskilt bland bondpojkar. Men lantflickorna skällde dem för surrogatpojkar!

De nybildade kommun- och landstingsallmänningarna fick Skogssällskapet ansvaret för att förvalta. På så sätt växte verksamheten successivt i omfattning under första halvan av 1900-talet. Redan av 1924 års verksamhetsberättelse framgår att Skogssällskapet var verksamt i 12 län med 80 skapade allmänningsskogar och en samlad skogsmarksareal på närmare 33 000 hektar. Skogssällskapet var då en ekonomisk förening.

SKOGSSÄLLSKAPETS VERKSAMHET VÄXTE i omfattning och uppmärksammades alltmer. 1950 anslöt sig den förste private skogsägaren till Skogssällskapet. Det var godsägaren på Dingelvik i Dalsland med herrgård och 536 hektar

Alfred Wigelius, Skogssällskapets förste jägmästare och ledare, planerar för en av Skogssällskapets tidigast bildade skogsallmänningar på Kynnefjäll i Bohuslän 1913.

skog som av bankdirektör Nils Blomqvist på Åmåls sparbank fick följande råd: "Låt Skogssällskapet sköta skogen, dom kan allt, dom bestämmer till och med hur mycket skogen ska växa". Och så blev det. ●

Läs mer om Skogssällskapets intressanta historia i *Skogshistoriska Sällskapets Årsskrift 2011*.